

POVIEDKA OKSANY ZABUŽKOVEJ SESTRA, SESTRA A JEJ PREKLADY DO SLOVENČINY, ČEŠTINY A POĽŠTINY (JAZYKOVÁ ANALÝZA)

Анотація. Темою статті є аналіз мови українського оповідання Оксани Забужко «Сестро, сестро...» та його перекладів трьома західнослов'янськими мовами – словацькою, чеською й польською. Особливу увагу приділено прийменниковим лексемам. Аналіз згод та розбіжностей в прийменникових системах чотирьох слов'янських мов реалізовано на ґрунті постулату, що слов'янські мови стосовно основного інвентаря прийменникових лексем відзначаються високим ступенем згоди. Існуючі розбіжності полягають передусім у різній дистрибуції аналізованих засобів в окремих значеннях, або мають формальний характер.

Ключові слова: Оксана Забужко, оповідання Сестро, сестро, переклади, мовний аналіз

Diela ukrajinskej poetky, prozaičky, prekladateľky a esejistky Oksany Zabuzkovej (nar. 1960) sú prekladané do mnohých jazykov, v ktorých vyšli nielen jednotlivé poviedky či básne, ale aj celé knižné vydania [11, s. 50]. V centre pozornosti tohto príspevku bude poviedka, ktorá nesie v originálnom znení názov *Cecmpo, cecmpo* (2003) a je súčasťou próz v knihe s rovnomeným názvom. Vďaka silnej myšlienke bola preložená do niekoľkých jazykov. Do slovenčiny ju pod názvom *Sestra, sestra* (2009) preložila Valéria Juríčková [11], do češtiny Rita Kindlerová (*Sestro, sestro*, 2006) a do poľštiny Katarzyna Kotyńska (*Siostró, siostró*, 2007).

Na základe jazykovej analýzy originálu poviedky a jej prekladov do troch západoslovanských jazykov – slovenčiny, češtiny a poľštiny, sa pokúsime o vymedzenie niektorých zhôd a rozdielov v predložkových systémoch týchto jazykov. Vychádzať budeme z postulátu, že slovanské jazyky vykazujú vo vzťahu k základnému inventáru predložkových lexém vysokú mieru zhody, a existujúce odlišnosti spočívajú predovšetkým v rozličnej distribúcii týchto prostriedkov v jednotlivých významoch, alebo sú formálneho charakteru.

Uvedenú zhodu v základnom súbore predložkových lexém ilustrujú prepozície spoločné pre všetky štyri analyzované jazyky, napr. S, Č v; P w; U v – S, Č, P nad; U nad – S, Č, P pod; U nid – S, Č, P od; U od – S pred; Č před; P przed; U neped – S, Č, P bez; U bez – S, Č, P z; U z – S, Č, P na; U na – S, Č, P po; U no – S, Č, P od; U vid – S, Č, P do; U do – S, Č, P za; U za – S, Č, P, U o – S pri, Č při, P przy, U npu. Okrem toho sa dajú vymedziť lexémy spoločné len pre časť jazykov, čo možno vynikajúco ilustrovať na slovenskej predložke *cez* a ukrajinskej *чез* z psl. *черъ* (*čerъ*), a na českej predložke *přes* a poľskej *przez* z psl. (*perъ*), ktoré aj napriek odlišným východiskám vyjadrujú približne rovnaké významy. Na základe konfrontácie textu ukrajinskej poviedky s jej prekladmi možno povedať, že vo vzťahu k prepoziciám existuje v analyzovaných jazykoch istá miera celkovej formálno-sémantickej zhody, čo ilustrujú najlepšie prípady, keď v totožnom kontexte bola použitá vo všetkých štyroch jazykoch tá istá predložka vyjadrujúca identický význam, napr. U *над цілим твоім дитинством*, S *над celým твоjim detstvom*, Č *над celým tvým dětstvím*, P *над całym twoim dzieciństwem*; U *не мала на що дивитися*, S *nebolo sa na čo pozerat'*, Č *neměla se na co dívat*, P *nie miała na co patrzeć*; U *без*

мої панічної кволості, S *bez tej panickej malátosti*, Č *bez té panické slabosti*, P *bez tej panicznej słabości*. Častejšie sú však prípady, keď k tomuto typu zhody dochádza len v dvoch alebo v troch jazykoch (porov. S *o tom, že si mala sestru*; Č *o tom, že jsi měla sestru*; P *o tym, że miałaś siostrę* x U *npo me, що в тебе була cecmpa*).

Medzi ukrajinčinou, slovenčinou, češtinou a poľštinou možno okrem mnohých formálnych alebo sémantických zhôd, ktoré tieto jazyky spájajú, nájsť aj mnoho rozdielov, ktoré ich zas diferencujú. V ďalšej časti sa sústredíme na niektoré z nich.

Poľštinu a ukrajinčinu spája to, že oba tieto jazyky používajú v genitíve aj v inštrumentáli formálne identickú predložku *z/з* (P *z lawki, z taką intensywnością*, U *з живих людей, з нею*). Oproti nim stojí slovenčina a čeština, ktoré používajú s genitívom *z* a s inštrumentálom *s* (S *z tejto dimenzie, s hustými kučeramí*, Č *z institutu, s chodidly*). Vo vzťahu k zloženým genitívnym predložkám stojí zas na jednej strane ukrajinčina s češtinou, ktoré zachovávajú znelú podobu predložky bez ohľadu na nasledujúci konsonant (porov. U *з-над, з-нід*, Č *змеzi, зпод*) a na druhej strane slovenčina a poľština, kde sa pred neznelým konsonantom používa neznelá podoba tejto predložky (porov. S, P *znad, ale spoza*).

V ukrajinskom texte a v jeho českom preklade sa niekoľkokrát vyskytuje predložka *крізь* (A.)/*skrz* (A.), ktorá v oboch jazykoch vyjadruje v základnom význame prenikanie cez nejaký predmet alebo priestor (porov. U *несе крізь тунель на світло*, Č *тáхло skrz tunel na světlo*). V ukrajinčine aj češtine si zachovala v tomto význame svoju bezpríznamnosť a používa sa synonymne s predložkou *чез*/*přes*. V slovenčine predložka *skrz* (A.) v tomto, ale aj v ďalších svojich významoch zastarala a nahradila ju prepozícia *cez* (A.), čo sa odzrkadľuje aj v slovenskom preklade, kde sa za ukrajinské *крізь* dôsledne používa lexéma *cez* (porov. S *táhalo cez tunel k svetlu*). Podobná situácia je v poľskom preklade, kde sa na mieste ukrajinského *крізь* vyskytuje výlučne prepozícia *przez* (A.) (porov. P *niosło cię przez tunel ku światłu*). Knižnou predložkou *wskroś* sa uvedený význam vyjadruje v poľštine len výnimočne.

Odlišná je aj distribúcia predložiek *do* (G.) a *v* (A.) vo význame smerovania dovnútra. V slovenčine a

češtine je to dnes hlavný význam predložky *do* (G.), nebol to však jej pôvodný význam. Pôvodne ho vyjadrovala predložka *v* (A.), ale predložka *do* ju celkom vytlačila. V slovenčine a češtine sa v súčasnosti predložka *v* udržiava v tomto význame ako štylisticky príznaková (zastaraná a knižná). V poľštine vyjadrujú smer dovnútra obe predložky bezpríznakovo, niekedy sa používajú variantne, inokedy má jedna z nich hovorový odtienok (porov. *wsiąść do tramwaju*, hovor. *w tramwaj*). Aj v ukrajinčine sú obe predložky bezpríznakové a sú v synonymnom vzťahu, vyššiu frekvenciu má však *в* (A.), čo vyplýva z toho, že ide o základný význam tejto predložky.

Najzreteľnejšie vystupuje tento význam po slovesách s vecným významom vnikania, prenikania, často s preponou *v-/w-/в-*, ktorá korešponduje s predložkou *v/w/в*. Tento typ predponových slovies umocňuje význam celej predložkovej konštrukcie. Smerový význam dovnútra vyniká najzreteľnejšie v spojení s názvami priestoru, priestorových a povrchových útvarov, pri názvoch obalov a nádob, čo možno pozorovať aj v príkladoch uvedených ďalej.

V analyzovaných textoch sa tieto fakty prejavujú tak, že ani v slovenskom a ani v českom preklade sa nevyskytuje v tomto význame predložka *v*, ale len *do* (porov. *S vletela do kuchyne, vtiahuť do seba, vošli do krajného domu, Č vletela do kuchyně, vzít nazpět do sebe, vnesl do banky*). Po analýze poľského prekladu možno povedať, že vo význame smerovania dovnútra sú obe predložky použité približne v rovnakej miere (porov. konštrukcie s prepozíciou **do**: *wpadłaś do kuchni, dmuchając do ucha, przyszedli do chaty, wpłacał depozyt do banku*, a konštrukcie s prepozíciou **w**: *zanurkowałaś w swój kącik, wepchnął ci stosik w ręce, dmuchnęła w tę piszczalkę, wtulała się w nią, wrastało w rozpulchniony ciepły grunt, wciśnięte w główki chryzantem*). V ukrajinskom texte sa v tomto význame vyskytuje iba predložka *в* (porov. *на ціле життя вб'ється він тобі в пам'ять, влетіла в кухню, прийшли в крайню хату*), predložka *до* nie je v tomto význame použitá ani raz.

Ukrajinčinu, slovenčinu, češtinu a poľštinu spája používanie predložky *po* (L.) vo význame časovej následnosti (porov. *U po якомусь часі, S po istom čase, Č po nějaké době, P po pewnym czasie*). Z konfrontácie ukrajinskej poviedky s jej prekladmi vyplýva odlišná distribúcia predložiek *о* (A.) a *за* (A.) v tomto význame. V slovenčine, ako jedinej spomedzi týchto jazykov, sa následnosť v čase vyjadruje prepozíciou *о* (A.) (porov. *S o hodinu, o niekoľko rokov/dni*), kým v ukrajinčine, poľštine a češtine sa vyjadruje prepozíciou *за* (A.) (porov. *U за кілька днів, Č за pár dalších dnů, P за chwilę*). Slovenská predložka *за* (A.) vyjadruje časový rozsah (*opraviť niečo za deň*), podobne aj ukrajinčina (*За цілий день випускав косу з рук лише тоді, коли треба було поноїсти*). [3], čeština (*za celý život nezastonal*, [5]) a poľština (*Trzeba pamiętać, żeby się nie pomylić i nie wpisać składek za grudzień ubiegłego roku, bo te będącemy rozliczać dopiero w 2000 r.* [7]), kde sa

významy časovej následnosti a časového rozsahu identifikujú v kontexte.

Špecifické črty analyzovaných jazykov sa ukazujú aj pri podskupine zložených predložiek, ktoré sa síce vyskytujú vo všetkých štyroch jazykoch, ale ich repertoár sa odlišuje kvantitatívne, ale čiastočne aj kvalitatívne. Najväčšie zastúpenie majú zložené predložky v spisovnej slovenčine, ktorú E. Horák [1, s. 99] z celoslovanského hľadiska označil za ohnisko vzniku tohto javu. Pomerne bohaté zastúpenie majú aj v spisovnej ukrajinčine, ktorá má, okrem básnickej predložky *змежи* a zriedkavej predložky *спопри*, ekvivalenty ku všetkým slovenským podvojným a trojným zloženinám, porov.: *ponad – понад, popod – понід, popred – noneped, poza – поза, pomedzi – поміж, popri – nonpu* hovor.; *znad – з-над, spod – з-нід, sprzed – з-неped; sponad – з-понад, sporpod – з-нонід, spopred – з-noneped* zast., *spona – з-ноза, spomedzi – з-поміж*. Spisovná poľština má 14 zložených predložiek: *ponad, popod* zast. kniž., *poza, pomiędzy, poprzez* kniž., *pośród* kniž.; *znad, zza, spod, sprzed; sponad* kniž., *spona, spomiędzy* kniž., *spośród*, z ktorých je 5 štylisticky príznakových. Okrajové postavenie zastáva spisovná čeština, ktorá má len tri takéto predložky *zpod, zmezi* kniž.; *poza* kniž.

Tieto skutočnosti sa odrážajú aj v ukrajinskej poviedke a jej prekladoch. Zastúpenie zložených prepozícií v origináli poviedky je približne rovnaké ako v slovenskom a poľskom preklade, kým v českom preklade je nulový výskyt tohto javu, porov. *U 3-за столу, з-поміж усіх учасників, з-нід загрози, S spoza stola, spomedzi учасників, popri ceste, popod nos, P zза biurka, spośród wszystkich uczestników, ponad tym strachem, poprzez poranne ziewnięcia*. O rozličnej distribúcii uvedeného javu svedčí aj preklad ukrajinských konštrukcií *з-поміж усіх учасників* a *3-за столу*, ktoré boli do slovenčiny aj poľštiny preložené ekvivalentnými zloženými predložkami, kým do češtiny jednoduchými predložkami: *S spomedzi учасників, spoza stola; P spośród wszystkich uczestników, zза biurka; Č ze všech účastníků, od stolu*.

V prospech dominantnosti tohto javu v spisovnej slovenčine svedčí napokon aj to, že niektoré ukrajinské konštrukcie s jednoduchými prvotnými alebo druhotnými prepozíciami boli do slovenčiny preložené zloženými ekvivalentmi, ktoré zo sémantického hľadiska vyjadrujú významy explicitnejšie a intenzívnejšie, pretože ich významy sú zložené z čiastkových významov jednoduchých predložiek, porov. *U nid nic – S popod nos, U уздовж шляху – S popri ceste, U вздовж тіла – S popri tele*.

Rozdiely vidíme aj pri vokalizácii prepozícií. Slovenčina, čeština, poľština a ukrajinčina sa navzájom odlišujú predovšetkým počtom predložiek podliehajúcich vokalizácii, ale aj samohláskami, ktoré sa pri nej využívajú. V ukrajinčine sa v porovnaní so slovenčinou, češtinou a poľštinou vokalizuje menší počet predložiek, spomedzi prvotných predložiek len *над, нід, неped, з, в*. V slovenčine *v, над, под, од, пред, без, cez, k, z, s*; v češtine *v, nad, pod, od, před, bez, přes, k, z, s*; v poľštine *w, nad, pod, od, przed*,

bez, przez, z. V ukrajinčine sú dominantné tvary zakončené na *i*, pričom tvary na *o*, ktoré je v ukrajinčine pravidelnou striednicou za tvrdý jer, sú v literatúre hodnotené ako zriedkavejšie (porov. *наді/надо*). V slovenčine sa uplatňuje samohláska *o* (porov. *nado*), v češtine a poľštine *e* (porov. *nade*), ktoré sú pravidelnými striednicami za tvrdý jer v týchto jazykoch.

Okrajovosť tohto javu v ukrajinčine je viditeľná aj v texte poviedky, kde sa vyskytuje vo vokalizovanom tvare iba predložka *z*, a to len v troch prípadoch (*зі чу, зі світу, зі стину*). Túto podobu nadobúda pred konsonantickými skupinami začínajúcimi sa spoluhláskou odlišujúcou sa znelosťou. Aj medzi skúmanými západoslovanskými jazykmi existujú isté rozdiely vo frekvencii vokalizácie, v prospech slovenčiny a češtiny. Kým v slovenskom preklade bolo použitých 18 a v českom 19 vokalizovaných tvarov, v poľskom len 9 tvarov, porov. *vo vašej rodine, vo vnútri, vo svojej priehrade, vo chvíli, vo vojenskej uniforme, vo vlhkom základe, vo sne; ku dnu, ku katedre; zo sveta, zo sna, zo zozbieranej chmáry; so šľapajami, so zamysleným chlapčekom, so zanepřázdnenými rukami, so široko otvorenými očami, so zatnutými zubami, so strapcami – Č ve druhé třídě, ve vzplanutí, ve spánku, ve vojenské uniformě, ve skříní, ve svém bytí, ve čtyřicetistupňových halucinacích, ve vaší rodině, ve které, ve své nádrži; se strapci, se splenými prameny vlasů, se svěšenými rukama, se smíchem, se sluncem; ke rtům; ze sna, ze všech účastníků, ze společného lůna – P we wszystkie strony, we śnie; ze strachu, ze stosikiem książek, ze snu, ze wskazań, ze zbiorowego tumanu, ze wspólnego łona, ze stukiem*. Je to spôsobené nasledujúcimi faktormi: 1.) existenciou výlučne vokalizovaného tvaru predložky *ku* (P *ku tobie*); 2.) formálne identickou predložkou *z*, ktorá sa spája s genitívom aj s inštrumentálom (P *ze strachu* + G., *ze stosikiem książek* + I.); 3.) nižším počtom vokalizačných pozícií (porov. P *w waszej rodzinie*, S *vo vašej rodine*, Č *ve vaší rodině*).

V porovnaní s uvedenými západoslovanskými jazykmi ukrajinčina v niekoľkých prípadoch predchádza spoluhláskovým skupinám nie pridávaním vokálu k finálnemu konsonantu, ale jeho zmenou na vokál (*o* → *y*), prípadne jeho prevokalizáciou (*z* → *iz*). K zmene *o* → *y* dochádza napr. pred slovami začínajúcimi sa na konsonant *o*- (porov. *y військовому*), k prevokalizácii *z* → *iz* napr. v postavení po slove, ktoré sa končí na spoluhlásku a pred slovom, ktoré sa ňou začína (porov. *як із сукупного матернього лона*).

Vďaka spoločnej genéze ukrajinčiny, slovenčiny, češtiny a poľštiny spája tieto jazyky množstvo rovnakých alebo podobných javov, ale zásluhou ich neskoršieho historického vývinu ich aj mnoho javov diferencuje. Tak spoločné, ako aj odlišné javy sa dajú najlepšie pozorovať v reči alebo v texte, preto sme sa pokúsili nie o abstraktnú jazykovú analýzu, ale o analýzu jazykového javu v jeho konkrétnej realizácii. Totožné a rozdielne znaky medzi uvedenými jazykmi sme ilustrovali na predložkách, pri ktorých sme zdôraznili niekoľko vybraných problémov, vo výpočte ktorých by sa dalo pokračovať ďalej. Postulát stanovený v úvode, ktorý hovoril o vysokej miere zhody medzi slovanskými jazykmi vo vzťahu k základnému inventáru predložkových lexém, a odlišnosti spájal s rozličnou distribúciou týchto prostriedkov v jednotlivých významoch alebo s formálnou stránkou prepozícií, sa nám pri výskume potvrdil. Z hľadiska teórie aj praxe je dôležité poznanie nielen zhodných, ale aj rozdielnych jazykových javov, pričom je dôležité uviesť si ich existenciu nielen v rámci jednej skupiny slovanských jazykov, ale aj v rámci jazykov z rôznych jazykových skupín.

Táto publikácia bola vytvorená realizáciou projektu *Dovybavenie a rozšírenie lingvokulturologického a prekladateľsko-tlmočnického centra*, na základe podpory operačného programu Výskum a vývoj financovaného z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

LITERATÚRA

1. Horák E. Zložené predložky v spisovnej slovenčine a ich ekvivalenty v slovanských jazykoch / Emil Horák // *Studia Academica Slovaca*. 20. Red. J. Mistrík. Bratislava : Alfa, 1991. – S. 83-101.
2. Inny słownik języka polskiego. Zv. 1 – 2. Red. M. Bańko. Wydanie I. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000. – 1213s.
3. Колодяжний А. Приймєнник / Андрей Степанович Колодяжний. – Харків : Видавництво Харківського університету, 1960. – 165с.
4. Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vydanie. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava : Veda, 2003. – 985s.
5. Slovník spisovného jazyka českého. I – VIII. 2. vydání. Red. B. Havránek. Praha : Academia, 1989.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ – Ірпінь : Перун, 2004. – 1440с.
7. Vojteková M. Predložky v spisovnej slovenčine a poľštine / Marta Vojteková. – Prešov : Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove, 2008. – 163s.
8. Забужко О. Сестро, сестро / Оксана Забужко. – Київ : Факт, 2003. // <http://lib.aldebaran.ru>.
9. Zabužko, O. Sestro, sestro. Přeložila Rita Kindlerová. Praha : Argo, 2006. – 228s.
10. Zabužko, O. Siostró, siostró. Przełożyli Katarzyna Kotyńska i Dawid Mońko. Warszawa : Wydawnictwo W.A.B., 2007. – 292s.
11. Zabužková O. Sestra, sestra. Přeložila Valéria Juričková. // *Revue svetovej literatúry: časopis pre prekladovú literatúru*. Roč. 45, č. 1, 2009. – S. 48-53.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2011